

Rivier de Letaba met spiegelbeeld in de ochtendzon.

Foto: Otte Zijlstra.

Natuurlijke indrukken van Zuid-Afrika

Otte Zijlstra

Inleiding

In de zomer van 2004 vertrok ik met Jelle de Jong voor een verblijf van vijf weken naar Zuid-Afrika. In onze zomertijd is het daar wintertijd en dat is het beste seizoen om het land te bezoeken. De temperaturen zijn dan aangenaam, er is weinig neerslag en door de droge tijd komt het wild dan naar de spaarzame waterpoelen toe om te drinken.

Het land Zuid-Afrika is ruim dertig keer zo groot als Nederland en heeft ruim vijftienveertig miljoen inwoners. Er komen in Zuid-Afrika ongeveer 870 soorten vogels voor. Het wild moet je zoeken in de parken. Buiten de parken komt bijna geen wild voor. Er zijn veel parken die je kunt bezoeken. De keus hangt mede af van wat je wilt zien, je budget en de tijd die je hebt. Het Kruger Nationaal Park (in het Afrikaans: Kruger Nasionale Park) is het oudste en bekendste natuurpark. Het heeft veel wild en is landschappelijk erg fraai. Ook zijn er goede voorzieningen. Dit park is dan ook voor veel mensen een logische keus bij het samenstellen van hun reisschema. Ons doel was het noordoosten van dit grote land te bezoeken, met als hoofddoel het Kruger Nationaal Park.

Zuid-Afrika valt uiteen in drie hoofdlandschappen: het centrale hoogland ('s winters koud), het grote randgebied (Drakensbergen) en de kustroute. Deze kustroute, in de buurt van St.Lucia/Durban, is in de wintermaanden zeer aantrekkelijk, mede als gevolg van een zeewatertemperatuur van 23° C.

Pilanesberg

We begonnen de tocht in Pilanesberg, een nationaal park dat op enkele uren rijden

van Johannesburg ligt. Het is één van de grootste vulkanische gebieden ter wereld. Geologisch is het een zeer interessant

Na het zien van de Afrikaanse Lepelaar *Pelecanus alba* begonnen we ons zowaar een beetje thuis te voelen in dit land. Foto: Otte Zijlstra

gebied, maar daar kwamen wij natuurlijk niet voor. Dit natuurgebied werd verkregen in 1969 en na het nodige onderzoek werd het park geopend in 1979. Het park van 55.000 ha (550 km²) moest toen voor de dieren worden ingericht. Alle inwoners met hun toebehoren werden verwijderd. Windmolens, mijnbouwvoorzieningen, huizen en hekwerken werden opgeruimd, evenals vegetatie die er niet thuishoorde. Inheemse planten kwamen er voor in de plaats. Het grote gebied werd omheind en

de 'operatie Genesis' kon van start. De grootste wildverplaatsing ter wereld stond daarmee op het punt te beginnen. Niet minder dan 5957 dieren in negentien verschillende soorten werden in het nieuwe park losgelaten, waaronder vijftig Olifanten, 1937 Impala's en negentien bedreigde Zwarte Neushoorns.

In dit park kun je niet overnachten, maar vlak voor de hoofdingang is wel verblijf te regelen.

De volgende dag gingen we vol spanning op weg naar het park. Bij de ingang een toegangskaart gekocht voor twee dagen. Alles werd genoteerd ook het kenteken van de auto. Daar zijn ze hier dol op: informatie opzoeken en noteren. Ik kon me vooraf eigenlijk geen voorstelling maken wat betreft de wilddichtheid in een afgeschermd gebied. Wij lieten het maar over ons heen komen en trokken vervolgens het park in. Denk nou echter niet dat het wild links en rechts langs je heen schiet! Het eerste halfuur zagen we nagenoeg niks. De vegetatie (savanne-gras?) was erg hoog en daardoor was het zicht beperkt. De 'big five' komen hier voor en dat betekent dat we hier onder andere konden waarnemen: Olifant, neushoorn, buffel, leeuw en luipaard. De eerste twee lukte al vrij snel. Voor de vogels gingen we naar de Mankwedam(meer) waar een zeer fraaie vogelhut stond en waar kussentjes op de banken lagen! Dit meer is het laagste deel van het reservaat en is de parel van het park. Ook diverse Nijlpaarden *Hippopotamus amphibius* waren hier aanwezig. Met het typische geluid dat ze maken, een soort

Tokken

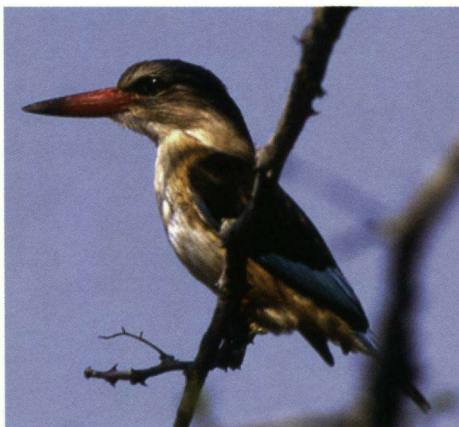
De Tokken behoren tot de kleinste neushoornvogels (geslacht *Tockus*) met 13 soorten waaronder de Roodsnaveltok (eksterformaat) die een lengte heeft van 50 cm en een gewicht van 150 g. De Tokken zijn omnivoor. In het begin van de regentijd ontwaakt hun broedinstinct. Er is dan vochtige aarde beschikbaar bij poelen en plassen en dat hebben ze nodig. Waarvoor? Het broeden van deze vogels verloopt hoogst merkwaardig. Alle neushoornvogels broeden in boomholten. Met uitzondering van de Hoornduiven meten zij de ingang van de holte tot op een smalle spleet dicht, waardoor het mannetje zijn familie voedert. De opening wordt tevens gebruikt door het vrouwtje en de jongen om hun uitwerpselen naar buiten te werpen. Daaronder bevinden zich zaden die bij de voet van de boom beginnen te kiemen. Aan de grootte van deze kiemplantjes kan men (de inheemse bevolking) opmaken hoe groot de jongen zijn en wanneer men ze er uit kan halen om ze aan dierenhandelaren te verkopen. De broedholte lijkt dus een gevangenis, maar men moet bedenken dat de holte een goede bescherming biedt tegen predatie. De grotere soorten leggen maar twee eieren, de tokken leggen tot vijf eieren. Tijdens haar 'gedwongen' verblijf is het vrouwtje ruit zij haar slag- en staartpennen. Het verblijf in de holte kan tot twee maanden duren; daarna breekt ze uit en helpt het mannetje met het zoeken naar voedsel voor de jongen. De jongen metselen de ingang daarna weer dicht en zij worden een tijdlang gevoederd door beide ouders, totdat ze groot genoeg zijn om uit te vliegen.

oergeknor, geven ze een extra dimensie aan de natuurbeleving in zuidelijk Afrika.

Enkele opmerkelijke vogels

De Bonte IJsvogel *Ceryle rudis* is hier een niet te missen soort. De 'Bontvisvanger', zoals de plaatselijke benaming luidt, is in het geheel niet schuw. Omdat de Bonte IJsvogel 'bidt' en vaak niet vanaf een uitkijkpost jaagt, kan hij een groot wateroppervlak bestrijken. Het is de enige ijsvogel die regelmatig ver uit de oever is te zien.

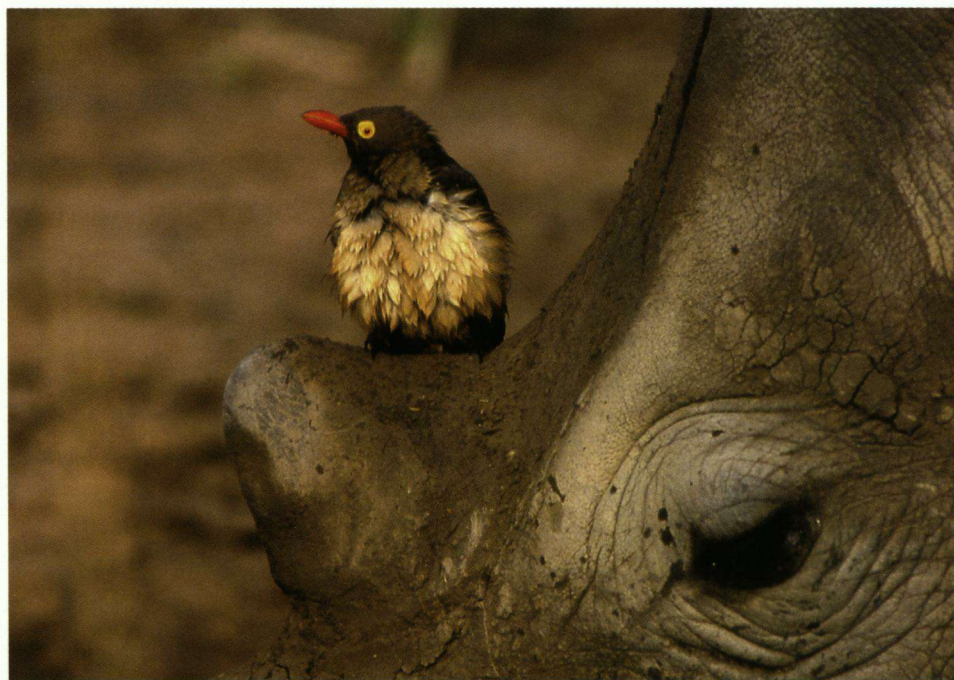
De Dodaars *Tachybaptus ruficollis* wordt hier 'Kleindobbertje' genoemd. Een prima gevonden naam. Na het zien van deze soort en de Afrikaanse Lepelaar *Platalea alba* begonnen we ons zowaar een beetje thuis te voelen in dit land. De Rood-schouderglansspreeuw *Lamprotornis nitens* is algemeen in deze streek, maar gemakkelijk te verwarren met andere glansspreeuwen. De Grauwe Buulbuul *Pycnonotus barbatus bicolor*, een ondersoort met geel onder de staart, treffen we aan in zuidelijk Afrika. De nominaatvorm *barbatus* komt voor in het noorden van Afrika. Met name in Egypte heeft hij zijn areaal uitgebreid door de toename

De Bruinkapijsvogel *Halcyon albibventris* die zich aangepast heeft aan een leven zonder vis.
Foto: Otte Zijlstra.

van bevroede boomgaarden. Mogelijk dat de 'splitters' er een aparte soort van hebben gemaakt: *Pycnonotus tricolor* (Sinclair 2002).

De Afrikaanse naam 'Rietduiker' verraadt natuurlijk iets over het gedrag van de Afrikaanse Dwergaalscholver *Phalacrocorax africanus*. Ook zagen we de Hamerkop *Scopus umbretta* met zijn opvallend kopprofiel. Een greep uit de

Neushoorn met Roodsnavelossenpikker *Buphagus erythrorhynchus*.

Foto: Otte Zijlstra.

Bonte IJsvogel *Ceryle rudis* rekt zich uit op tak. Deze 'Bontvisvanger' is in het geheel niet schuw.

Foto: Otte Zijlstra.

waarnemingen gedaan vanuit deze fraai gelegen hut: Witkopeend *Oxyura leucocephala*, Witborstaalscholver *Phalacrocorax lucidus*, Slangenhalsvogel *Anhinga melanogaster*, Smidsplevier *Vanellus armatus*, Malachietijsvogel *Alcedo cristata* en de Bruinkapijsvogel *Halcyon albiventris*, die een ijsvogel is maar geen vis vangt. Hij heeft zich

Witbulkhoningzuiger *Nectarinia talatala*.

Foto: Otte Zijlstra.

aangepast aan een bosrijke omgeving waar hij sprinkhanen en andere insecten bemachtigt. Je kunt hem midden in bosrijke streken tegenkomen en hij is dus niet gebonden aan water.

Het zou te ver voeren om alle waargenomen vogels te bespreken, maar om één kunnen we toch niet heen, omdat die overal erg nadrukkelijk aanwezig is. Dat is namelijk de Vale Toerako *Crinifer concolor*; de Engelse naam 'Go-away-bird' zegt al iets over zijn gedrag. Met zijn luid nasaal, aflopend 'k'wee-ee k'wee-ee' verradt deze vogel zijn aanwezigheid of de aanwezigheid van andere. Het is een standvogel die door zijn gedrag en met een grootte van bijna 50 cm moeilijk over het hoofd is te zien.

In Pilanesberg is een fraai restaurant dat je zeker niet mag overslaan. Onder het genot van een kopje koffie heb je uitzicht op een drinkpoel en tijdens onze stop zagen we hier: Giraffe, Wrattenzwijn, Impala's en Koedoes. Ook diverse vogels kwamen naar deze plek zoals de diverse soorten frankolijnen, de fraai gekleurde Kuifbaardvogel *Trachyphonus vaillantii* en de Geelsnaveltok *Tockus flavirostris*. We zouden nog twee andere soorten tokken zien: de Roodsnaveltok *Tocus erythrorhynchus* en de Grijze Tok *Tockus nasutus*. Je ziet ze vaak op de weg zitten bij de

grote drollen van de Neushoorn *Ceratotherium simum* of van de Olifant *Laxodonta africana* op zoek naar zaden.

Nylsvlei

Na twee nachten moesten we dit fraaie gebied verlaten en gingen we richting Nylsvlei, een gebied dat ook een nat gedeelte omvat. Omdat we verouderd kaartmateriaal hadden meegekregen vonden we dit gebied pas na enig zoek. Bovendien zijn de namen hier veranderd. Pietersburg heet nu Polokwane en Nylstroom heet nu Modimollis. Ook de noordelijke provincie heeft nu een andere naam: Limpopo naar de gelijknamige rivier die door dit gebied stroomt. In het natte gedeelte ontdekten we al snel een aantal leuke soorten, zoals: Reuzenreiger *Ardea goliath* en de Spoorwiekgans *Plectropterus gambensis*. Maar ook een Watermonitor *Varanus niloticus* of Nijlvaraan (Branch 1993).

Het Kruger Nationaal Park

Ons hoofddoel was het Kruger Nationaal Park waar we twee weken zouden verblijven in zes verschillende rustkampen (rest camps). In het noorden is er veel bos en derhalve weinig zicht. Giraffen en Olifanten merk je dan nog wel op, maar het kleinere spul natuurlijk niet, behalve als het langs de weg loopt. Op het drielandenpunt van Zuid-Afrika, Mozambique en Zimbabwe hebben we genoten van een grote groep Nijlpaarden met rustende Nijlkrokodillen op de zandbanken van de Limpoporivier.

Opeens hoorden we een geluid dat we beiden kenden maar niet herkenden. Het was de roep van Afrikaanse Zeearend *Haliaeetus vocifer* die ze hier de 'African Fish-Eagle' noemen. Eigenlijk wel verwarrend al die namen door elkaar. Voor elke vogel moet je er voor het gemak vier kennen! De Bateleur *Terathopius ecaudatus* is een opvallende verschijning met zwart/witte onderkant, zijn grote vleugels en zijn ogenschijnlijk veel te kleine staart. De soortnaam (cauda (L.) = staart) verwijst daar ook naar. Deze arend maakt soms rare capriolen in de lucht en wordt daarom ook wel goochelarend genoemd. Ook de Grijze Wouw *Elanus caeruleus* is hier erg algemeen. Dit is dezelfde soort die we kennen van Zuid-Europa. Op de 'rest camps' zelf zijn ook vaak leuke vogels te zien, zoals de sunbirds (honingvogels) die de nectar snoepen van de bloeiende Stekelaloë *Aloe ferox*. Deze forse, stekelige plant kan tot drie meter hoog worden en wordt gebruikt als sierplant, maar vroeger in het stamland ook als goede versperring tegen roofdieren.

Met enig geluk kun je er vier verschillende soorten 'sunbirds' op aan treffen. Ook andere vogels worden door deze voedselbron aangetrokken zoals de Maskerwielewaal *Oriolus larvatus* en de Witflankvliegenvanger *Batis molitor*. Eenmaal troffen we de Boomeekhoorn *Paraxerus cepapi* er op aan. Zo trokken we van noord naar zuid door het Kruger Nationaal Park. Bij de bijna droog liggende rivierbeddingen moet je

Goudsnip *Rostratula benghalensis*. Het mannetje van deze soort broedt en brengt ook de jongen groot, terwijl het vrouwtje alweer op zoek gaat naar een andere partner.
Foto: Otte Zijlstra.

Juvenilele Bateleur *Terathopius ecaudatus*.
Foto: Otte Zijlstra

altijd even stoppen, want in het schaarse water gebeurt altijd wel wat. Afrikaanse Nimmerzat *Mycteria ibis* en de Zadelbekooievaar *Ephippiorhynchus senegalensis* zitten vaak langs de rivier of in een boom in het ochtendzonnetje zich op de warmen evenals de gieren. De Witruggier *Gyps africanus* is het meest algemeen. Bij een leeuwenkill (Giraffe) zaten

tientallen Witruggieren *Gyps africanus* in een dode boom en een enkele Kaggier *Necrosyrtes monachus*. Zij moesten wachten tot de leeuwen klaar waren met hun maaltijd. Dat kan tot vijf dagen duren bij een grote prooi, daarna is het de beurt aan de Hyena's. Vooral het middengedeelte van het Kruger Nationaal Park is landschap-pelijk erg fraai met het rustkamp 'Olifants' als één van de mooiste kampen en het is bovendien strategisch gelegen. Vanuit het restaurant heb je een prachtig uitzicht op de gelijknamige rivier. Met enig geluk tref je rond het middaguur drinkende Olifanten en Giraffen aan. Ook de Hadada-Ibis *Hagedashia hagedash* is nadrukkelijk aanwezig. Een prachtig gekleurde vogel die we veel tegenkwamen was de Vorkstaartscharrelaar *Coracias caudata* met zijn opvallend lange staart. Onze Scharrelaar *Coracias garrulus* is hier een algemene zomergast.

Bij een poel ontdekten we een mannetje Goudsnip *Rostratula benghalensis*. Het vrouwtje is, net als bij de franjepoten, mooier gekleurd. Het minder mooie mannetje broedt en brengt tevens de jongen groot. Het

Het Kruger Nationaal Park

Het Kruger Nationaal Park is opgericht in 1898 en strekt zich uit vanaf Zimbabwe ruim 300 km naar het zuiden en wordt aan de oostzijde begrensd door Mozambique. Het heeft een oppervlakte gelijk aan driekwart van België. Het is een enorm uitgestrekt beschermd natuurgebied, waar natuurbehoud hoog in het vaandel staat. Experts in flora en fauna werken speciale projecten uit om zoveel mogelijk biodiversiteit in stand te houden. Er komen bijna 150 soorten zoogdieren voor en 380 soorten bomen. Die grote diversiteit trekt natuurlijk ook een diversiteit aan vogels aan. Het aantal soorten overtreft de 500. Er zijn twaalf grote 'rest camps' met een camping, restaurant, etc. In de meeste kampen kun je ook tanken en geld opnemen. Ook zijn vaak kampeerfaciliteiten aanwezig.

Er zijn plannen het Kruger Nationaal Park uit te breiden met een groot gebied dat in Mozambique is gelegen. Dit arme land krijgt zo ook het voordeel van het (massa) toerisme van het Kruger Nationaal Park en dat zou een welkome aanvulling zijn op de werkgelegenheid. De dieren zouden een nog veel groter gebied tot hun beschikking krijgen en misschien weer natuurlijk trekgedrag gaan vertonen. Probleem is nog dat de mensen uit het gebied moeten verhuizen! Dat geeft problemen met de huidige bewoners die hier vaak generaties lang gewoond hebben.

In de natuurparken gelden een aantal regels. Eén ervan is dat je moet zorgen dat je op tijd weer binnen bent in de namiddag. Op tijd betekent hier tot en met juli om 17.30 uur en per 1 augustus, het wordt voorjaar, is het dan een half uur later. Je mag dus nachts niet buiten de kampen verblijven en dat betekent dat je verblijf moet hebben geregeld in een 'rest camp' om te overnachten. Omdat dit park van alle parken het meest tot de verbeelding spreekt en daardoor veel toeristen trekt, is het raadzaam je overnachtingen vooraf te reserveren. Een ander 'nadeel' van het Kruger Nationaal Park zou kunnen zijn dat je de auto niet mag verlaten, behalve op een aantal aangegeven plaatsen waar je dat op eigen risico mag doen, bijvoorbeeld bij een picknickplaats of vogelhut. Wel kun je aan begeleide tours deelnemen. Ook de snelheid moet je in de gaten houden; je mag nergens harder dan 50 km/h. Ze kennen twee soorten wegen: geasfalteerde en ongeasfalteerde (untarred roads). Op deze laatste wegen mag je maximaal 40 km/h.

vrouwje gaat dan alweer op zoek naar een andere partner. Het is hier een schaarse standvogel die vooral 's nachts tevoorschijn komt.

Prachtige Dubbelbandzandhoenders *Pterocles bicinctus* vielen ons ten deel in dit park; we zagen paartjes rondlopen en sommige zandhoenders hadden al jongen. Het mag duidelijk zijn dat de wintertijd hier maar een relatief begrip is. De Spoorkoekoek *Centropus burchelli* kennen wij niet in Europa en ook de naaste verwanten, de Coacals, kennen wij niet. Genoemde soort is bijna endemisch. Een goede vogelgids is onmisbaar. Onze gids was echter niet nodig toen we een stelletje trappen aan zagen komen. Heel rustig met een statige tred kwamen ze dichterbij. In het kader van de hergroei wordt op diverse plekken de vegetatie aangestoken. Juist op die plekken zagen we de Koritrap *Ardeotis kori*. Ze lopen door de verschroeide aarde om geroosterde sprinkhanen en hagedissen op te pikken.

Vervolg van de reis

Na het Kruger Nationaal Park bezochten

wij de Blydes Canyon. Dit is een toeristische trekpleister. Overal wordt er houtsnijwerk aangeboden. Ook langs de wegen en in de stad zie je veel straatverkoop. Vooral de kruispunten zijn geliefde verkooppunten.

Daarna via Swaziland, waar veel armoede heerst, door naar het Mkuzireserve. Daar sliepen we in een safaritent in de 'bush'. Zo dicht bij de natuur, waar het wild langs de tent loopt is de natuurbeleving nog intenser. Landschappelijk mooi gebied, maar het regende net die dag dat we er waren. Wel prachtige Koereigers *Bubulcus ibis* en Kleine Zilverreigers *Egretta garzetta* gezien op de daar aanwezige Nijlpaarden *Hippopotamus amphibius*. Vervolgens trokken wij door naar het veel grotere Hluhluwe-Umfolozi Wildreservaat. Dit gebied is een samenvoeging van twee parken die tegelijk met het St. Lucia Wildreservaat werden opgezet in 1895. Oorspronkelijk was Hluhluwe gescheiden door een corridor van Umfolozi. Dat was een zone zonder vee om de verspreiding van de slaapziekte te voorkomen. Tegenwoordig is het park een veilig leefgebied voor Afrika's grootste populatie

Mangroveveiger *Butoridus striatus*.

Foto: Otte Zijlstra.

Witte en Zwarte Neushoorns. Er is zelfs een fokprogramma opgezet om andere parken van neushoorns te voorzien. Het Umfolozi, waar we verbleven in het Mpila Camp, heeft een grootte van 25.000 ha. Het totale oppervlak van beide parken bedraagt bijna 100.000 ha. Het omvat vriendelijk golvende heuvels, onderbroken door wijde vlakten waar het wild goed te ontdekken valt.

De Vechtarend *Polemaetus bellicosus*, één van Afrika's grootste roofvogels, was hier een mooie waarneming evenals de Bruine Slangenarend *Circaetus cinereus* en de Jakhalsbuiser *Buteo rufofuscus*. We hadden vier overnachtingen geboekt in dit park bij de kampplaats Mpila. Ook het andere kamp is zeer fraai gelegen op een top in het Hluhluwe-deel. Dit hooggelegen kamp heeft wel een restaurant en wordt erg toepasselijk 'Hilltop Camp' genoemd.

De laatste vier dagen hebben we besteed

aan de Indische Oceaan bij het St. Lucia Wildreservaat, iets ten zuiden van Mozambique. Dit is mooi wetlandgebied maar de kuststreek is erg toeristisch. Vanuit St. Lucia hebben we een 'whaling trip' gemaakt. Tijdens deze tocht hebben we de Bultrug *Megaptera novaeangliae* met kalf gezien. Deze zingende baleinwalvis wordt vaak begeleid door pijlstormvogels. Ook een albatros viel ons ten deel tijdens deze tocht. Vanaf de kust konden we zeezoogdieren zien, maar ook de Kaapse Jan van Genten *Morus capensis* werden waargenomen. In een lagune Reuzenster *Sterna caspia* en Kleine Pelikaan *Pelecanus rufescens*. Al met al een geslaagde reis; hopelijk biedt het aanknopingspunten voor de lezer om dit mooie land zelf te bezoeken; mocht dit niet mogelijk zijn dan hoop ik dat ik een idee heb kunnen geven wat dit land te bieden heeft op ornithologisch gebied.

■ O.W. Zijlstra, e-mail: ow.zijlstra@quicknet.nl.

LITERATUUR:

Branch, B. (1993): Snakes and other reptiles, Struik. Cape Town.

Luirink, B. (2000): Zuid-Afrika. Landenreeks. Koninklijk Instituut voor de Tropen, Amsterdam. Novib, Amsterdam.

Perrins, C.M. (1991): Geïllustreerde Encyclopedie van de Vogels. M & P Uitgeverij, Weert.

Sinclair, I. (2002): Birds of Southern Africa. Third edition. Struik, Cape Town.

Walters, M. (1997): Vogels van de wereld. Complete checklist. Tirion, Baarn.

Aankondiging Noord-Hollandse Natuurdag op 9 december 2006

Alle natuurliefhebbers en natuuronderzoekers in Noord-Holland zijn welkom op de vierde Noord-Hollandse Natuurdag op zaterdag 9 december 2006 in de Aristozalen bij station Amsterdam Sloterdijk. Natuuronderzoekers presenteren hier hun meest recente onderzoeksbevindingen.

Een breed scala aan onderwerpen komt aan bod: Nico Buiten spreekt over mossen, Peter Reijnders over zeehonden, Harm Niesen over libellen, Jelle Harder over Kamsalamanders, Menno Bart van Eerden over vogels op het IJsselmeer en Jaap Mulder over Vossen. Klaas Kaag vertelt over de inventarisaties voor de dagvlinderatlas en Kees Scharringa over het nieuwe broedvogelatlasproject. Er staan ook meer algemene onderwerpen op het programma. De natuur in Noord-Holland wordt door fotograaf Danny Ellinger belicht en de ecologie van water door Hans Roodzand.

Het is kortom, een interessant evenement om mee te maken! Noteer de datum alvast in uw agenda. Dit najaar maken we het definitieve programma bekend. De Noord-Hollandse Natuurdag is georganiseerd door de Provinciale Organisaties Flora en Fauna (POFF). Informatie over deze dag is te vinden op: <http://www.landschapnoordholland.nl/nhnatuurdag2006.php>